

Чурапчыга күн тахсар!



САЖА ОЛОХ

Чурапчыга күн тахсар!

12+

2014 сыл
Ыам ыйын
22
күнэ
ЧЭПНЭР
№74
(10893)

ХАҢЫАТ 1931 СЫЛ АЛТЫННЫҢ 15 КҮНҮТТЭН ТАХСАР

НЬУКУОЛУНУНАН!



НЬУКУОЛУНУНАН!

Кэбэ этэр кэһилээх,
Алаады бустут
Миниыгэ сыттаах,
Арыынан тэбэр
Саламаат астаах,
Күс сиир
Ньукуюлун кэрээн
Барыгытыгар ээрдэ!

Ыам ыйын 22 күнэ - норуока биллэринэн, Ньукуюлун тагаратын күнэ. Сахаларга бу күнгөн ылата сайыны хонук аарыллыбытынан барар. Бу күн ыаллар арыыга алаадылаан, байамайдаах дьоннор күс миннээн, дьоро киһэни тэрийэр үгэстээхтэр. Оттон былыр биһиги өбүгэлэрбит бу күн сана сыл сагаланытын бэлэттөөлөр эбит.

Бу туһунан биологическай наука доктор, профессор, суруйааччы, Эһэ Дьыл дьыттын төрүттээчи Г.С. Угаров маннык суруйбут: "Сахалар сыл түөрт кэмнэтин ураты "дьыл" дьыл эсөө эбии сыл кэмнээхтэр эбит. Дьыл кыһынты уонна сааскы кэмнэри хабар, алтынны 14 күнүттэн ыам ыйын 22 күнүгэр диэри салҕанара.

Өбүгэлэрбит дьылы орус сэттиллээх кырдыага орунор курдук ылыналлара. Дьыл огуһа тымны тыһынаага, икки муһуттан бытарган дьыбар тыһа бургуһуура, онон сиргэ тымныны түһэрэр. Онон дьыл дьыл сыл саамай тымны, тыһыс кэмэ. Ол иһин саха киһитэ дьылы дьыксинэ көрөр. Аһара баар буолууһуна кыстыгы этэнгэ туоруурга суоттанара. Ыам ыйын 22 күнүгэр сүөһү күөххэ үктээн, төрүөх төрөөн, булт-ас дэлэйэн, дьылы тахсыны кытта сайын сагаланыта, саха сыла үүнүүтэ-барыта биригэ түмүлүн, суолтата олус сөбүмэра.

Онон "сыл" уонна "дьыл" дьыл өйдөбүллэр атылыгы суолталаахтар эбит. Үгэс курдук, "Сага дьылыннан ээрдэ" дирибит сыһа буолан

таһыста. Дьыгар, сылы көрсөр буоллахпыт. Ыам ыйыттан сана сыл сагалана-ра ый бэйэтин аатыгар сыл-дьар. Ыам ыйын былыр бириһиик дьыллар эбит. Оттон сиргэтэрэн, ити алтынны, сэттиһи ыйлар үөскээбиттэр.

Оттон Ньукуюлун күнүн туһунан ахтар буоллахха, былыр таһара дьытэ "Ньукуюлун күнүгэр сайын кэлэр" дьыл сахаларга сурук тарҕалыт эбит. Таһара дьытэ оччолорго былаас идеологическай уоргана. Онон киһи этингэ сокуоннай күөстөөр, олоххо туту күүс-күөрө. Оттон сахалар былыр-былыргыттан сана сылы-рын сайын кэлэр күнүнэн аараллара. Сана сылы бэлэттээһин умнулла быһыытынан, дьон ити күнү билитин Ньукуюлун таһара күнүн курдук өйдүүр.

Чэбдигири сүүрүүтүн уонна хаамытын декадата

КҮҮСТЭ-УОХТА ЭБИНИН

Ыам ыйын 20 күнүттэн сарсыарда 7 чаастан дьонун чэбдигирдэр сэрээкэлэр сагаланылар. Ыйылыбыт мээстэлэринэн тустаах салайааччылар декада аһыллыбытынан үөрэн-көтөн туран ээрдэлээтэлэр.

Ол кэмэ сэрээкэни чемпионнар ыыттылар. Ленин болуоссатыгар А. Алайча, гимназияга Т. Дьячкова, "Ботур Уус" стадионна Р. Ноговицкая, уода. Бу курдук күн ахсын сэрээкэни ыытааччылар уларыта сыдыахтара, сүрдээх интериһинэй буолуога.

Онон Чурапчы олохтоохторун ыам ыйын 29 күнүгэр дьыл Ленин аатынан болуоссака, гимназияга, "Ботур Уус" стадионна, П. Бараханов аатынан паркига, Нидьили футболуур площадкатыгар, "Молдежонкай" бөһүөлгэ "Улыба" үһүяаныгар сарсыарда 7 чаа-



А. Алайча

са күөстөбүт. Күннээри эрчимнэ, күүстэ-уохта эбинит, доруобууларытын тутсарыныт!

Елена МАКАРИНСКАЯ



Ленин болуоссатыгар.



П. Бараханов паркигар.

2014 - үлүүска Благоустройство сыла

БҮӨБЭЙДЭЭН ОЛОРТУЛАР



Сайылымат чуһаан дьон - сэргэ таһардыа тахсан үлүүсүн, үөрэн - көтөн сылдьар кэмэ. От-мас көбөрөн, киһи айылҕага тардыһара үксээтэ.

Ол курдук, ыам ыйын 19 күнүгэр Дьонускай куорат скверигэр ОДКХ үлэһиттэрэ 55 харыйаны ааралан олордон, көрдүү үлэтин тарытталарга бастахынан сагалалылар. ОДКХ быһыл үбүлүүдү 55 сааһынан көрдүүтэ эсөө 55 хатыны, 55 талагы, уолсайа 250 маһы олордор былааннаах. Ити ааттамыт мастар барыта бу сквергэ үүнэриллиэхтэрэ. Оттон салгыы олордоллубут мастары көрө - истэ сылдьарга, күрүөтүн - хаһаатын онорорго дьыл дьаһалта 2 мөл.солк үбү - харчыны көрүөхтээх.

ОДКХ үлэһиттэрэ төрүнэн кэлэн, бары биһир тыһынан Чурапчытупсарын туһугар бириэмэлэрин харыстаабакка, харыйаларын бүөбүйдээн олордон, дьылгээх патриоттуу санаалахтарын көрдөрдүлэр.

Ирина БАРАНКЕВИЧ





Соторутааҕыта Чурапчы нэһилиэгин олохтооҕо Любовь Николаевна Филиппова аатыгар Россия Армиятыгар сулууспалыы сылдьар уола Андрей войскай нэһин чияһинэйдик, эрэллээхтик толорорун хайраан, иппит ийэр махтанан хамандыырыттан сурук кэллэ.

Сурук: "Убаастабыллаах Любовь Николаевна! Эн уолун рядовой Андрей Афанасьевич Филиппов чияһинэй, дыссипилинэлээх буйун. Бэйэтигэр итэҕэйиллибит байыаннай тиззини-

кэни баһылыр, байыаннай чаас общестственной олобор актыыбынайдык кыттар. Холобур буолар сулууспалыынан биіргэ сулууспалыыр табаарыстарыгар, хамандыырдарыгар апаратыаттаах. Уолун Аба дойдуго бэринилээх, бэрээдэктээх, чияһинэй буоларга иппитин иһин махтанабын. 11666 войсковой чаас хамандыыра подполковник М. Локутов" дээн ис хоһоонноох.

Андрей армияга быйыл күһүн ынгырыллыбыт. Хабаровскай куо-

ракка сибээскэ аналтаах чааска сураппардыр. Армияга ынгырыллыан иннинэ Чурапчыга ДОСААФ ливиятынан суоппар кууруһутар үөрэнэн идэ ылбыт. Ити идэтэ сулууспалыырыгар көмөлөспүт.

Суругу Андрей эһэтэ милиция бэтэрээнэ, бэйэтин кэмигэр улуус быйтылээх спортсмена Николай Петрович Сергеев аҕалла. Кини сизин ситиһиитигэр үөрэр, этэнтэ сулууспалаан кэлэригэр бигэ эрэллээх.

Алексей СЛЕПЦОВ.

Тыа хаһаайыстыбата

ХОДУҔА ҮҮНҮҮТҮН ҮРДЭТЭР СУДУРГУ НЬЫМА (Отчут! Бу ньыманы туһана сатаа!)

Быйыл саас "4С суолтата", "Ойдулуун чүөмчөлөрө", "Эһэм мас носуоһа уонна "дыһырдара" дээн сир туһунан ыстатыйалар иһиллэр. Ол сакааларбын салгыырга сананым. Баҕар сүөһү иһтэр, сиргэ сыһыланнаах биір ээзэ киһи ааҕан туһанаарай дээн баҕаттан.

Ханнык даҕаны үүнээйи торолуһа үүнэригэр аһылытын таһынан 4 усулуобуйа, ол эбэтэр 4С - салгы, сырдык, сылаас, сипк (уу) наада дээн куруук суруйабын, кэпсэбин. Итигэртэн биір-дэстэрэ эмэ суох буоллаҕына туох даҕаны үүммэт, быспат, онтон итэҕэс буоллаҕына үүнүүтэ үөһэлээбэт.

Ити 4С-тан бүтүн салгыны ыһааһыҥ, ырыгыаһыҥ. Биірде санаатахха, салгы баҕас дэлэй, ханна баҕарар баар курдук санылыбыт. Ол сыһаа, алҕас өйдөбүл. Холобур, сойуо даҕаны кыайан киирбэт тына ыһылы тэпсидилибит, чингээбит сиргэ төһө даҕаны ууну күүтүтүт, сырдытын, сылааһын иһин дуоннаах от үүммэтэ чакчы. Ол сүрүн биричиинэтинэн үүнээйи (от) сивийгэр салгыны ситэ киирбэтэ, тийгэбэтэ буолар.

Онтон биһиги ходуһаларбыт ордук үрдүк, хордой сирдэрэ уонунан сылларга араас оттуур тизхинилэр: охсордор, мунһардар, тыраахтардар көлүөһэлэринэн, от кэһиһэр болжусуһа сыһаахтарынан "өтүүктэнэн", онно эбэн сүүһүнэн сылгы-ынах туһахтарынан тэпсидилэн, кырдык, салгы даҕаны кыайан киирбэт курдук чингээбиттэрэ чуолкай. Ол кэннэ туох өлгөм ото үүнүөй?

Онтон ол салгыны киирээригэр ходуһа ньуурун тараахтаан (целевание) онгон көпсөгүөххэ наада. Ону анал (полевой) эбэтэр көннөрү барананан, чэпчэни диксэ-нэн эбэтэр бэйэ толкуйдаан хайыта суруйар, кыраһый сураһыһынары (ханаабалары) хаалларар тэриллэри-

нан даҕаны оноруохха ооп. Маныах таратыы туһата туохханы?

1. Тараммыт, көпсөтүл-лүбүт кырыска салгыны киир-риттэ элбиір. Очотугар үүнүүтэ биллэрдик эбиллэ-рэ чуолкай.

2. Хаар, ардах уутун поч-вага иттигэ быдан элбиір. Ыһылы тэпсидилибит, чингээбит алаастар, үрэхтэр иһтэри кытыыларыгар саа-скы хаар, сайынты дохсун, этингээх ардах уулар ситэ интэһэс, аллараа күөл, үрэх диэки сүүрэн хаалаллар. Онтон тараммыт сиргэ хас эмэ көһүнөн усталаах быы-каайык ханаабалар, быһыт-тар үөскээн "куотан" эрэр ууну, уобарастаан эттэххэ, баралара ханыар диэри "иһэн", иһтэринэн хаалаллар. Онтон "уу-олох тыһына" буо-ларын бары билээбит.

3. Ханнык баҕарар үүн-ээйи уһун-кыһас, элбөх сис-лигээх буоларын эмнэ киһи барыта билэр. Онтон учуонайдар этэллэринэн, сипк хас сиринэн быстар даҕаны онтон санга үүнээйи (от) тахсыбытынан барар эбэт. Онон тараттаахха, от сипкэ кэмэ суох бысталанан, от үүнүүтүн хойдору туох даҕаны мөксүөрө суох.

4. Таратылыбыт ходуһа почвата сылааһы (теплоту) күүскэ иһтэриһэр. Үрүн дьүһүн күн уотун сылааһын тэһитэр, хара иһтэриһэр. Хо-лобур, кустуур сирдэригэр эрдэ уу таһаараары күлү, кумаҕы, шлагы ыһаллар. Онтон тараттаахха, сир ньуу-ра балаҕа харааран, сы-лааһы күүскэ иһтэринэн, үүнүүтүн үрдэтэр, эрдэлэ-тэр.

5. Биһиги ходуһаларбы-тыгар кыһыннары-сайын-нары салгы үөрэ, ыам ый-ыттан алтынньыга диэри 5 ый кэригэ ынах сүөһүбүт маччийэн, салгыбыт кыһыннары хаһан аһаан, хойууларын-убаҕастарын түһэрэн, ходуһаны уоҕур-даллар. Ол эрэри, ынах сүөһү хаалларбыт улахан тэриэлкэ саҕа иһнээх

тыһыһынанан "лэппиэскэ-лэрин", салгы өрөһөлүү түһэрибит кыра "бугулла-рын" курдат, тутта от үүнөн тахсыбат. Онтон олору тара-актааххына кыра тына бытарытан, мизтэрэ сипи-нэн ыһыллан, кизэн сипи уоҕурдаһыар туһалара эл-биір.

6. Таратыы (целевание)-аһыһы утары охсуһуу саа-май улахан туһалаах, кыра ороскуоттаах ньымата. Сут-кураан, аһыһалаах дьыл-ларга сыммыптааҕа буо-луо диэбит көпсөкөй, үрдүк сирдэри хараарыар диэри күөрчэк курдук эргийдэххэ аһыһа сыммылтара тоһон-хатан өлбөхтүүдлэрэ, арай-ыһыллара чуолкай.

Дьэ, онон ходуһа ньуурун көпсөгөөрү таратыы кыра ороскуоттаах, 6 өттүнэн туһалаах ньыма буолара ту-ох даҕаны мөксүөрө суох да-каастаммыт суол. Онно икки холобур аҕалыым.

Маннайгыта, Бу туһунан урут суруйбутум даҕаны кыра сыһаалаах эбит. Хас даҕаны сылааһыта Кылаа-нахха "Балаһынаах" бааһынай хаһаайыстыба баһылыга Алексей Пономарев Үчүтэй дээн алаастан 10-тан ара тахса гектар тик-сэр ходуһатын биір күһүн быраатын тыраахтарынан таратан (дискалэти) эһи-лигэр 17 оту ылбыт дээн су-руйбутум. Ону кыһым аах-пыт уонна биірде көрсөн: "Уйбаан, тоҕо кыһытан су-руйаһын, 23 оту (кырата 40-ча тоннаны И. П.) ылбытым ээ. Кырдык, тараттаахха олус үүнэр эбит",-- диэбит. Баһаххай үүнүү. Гектарыт-тан 3-түү тонна курдук чэ-лэй күөх бөттиэмэ былааста-ах алаас ото. Онно киһи соһуйара суох. Оннооҕор 1936 сыллаахха туох даҕаны тизхиниһа суоҕар Бүлүүгэ саха киһигэ Н. С. Таптаа-рап биір гектардаах бааһынаттан 12 (!) тонна кэ-рингэ бурдугу үүнүһүн, аан дойду рекордун олохтообута дээн "Уйгу кыһата" сыһа-рыбар суруйан турабын.

Иккис холобур. Урут Кытаанах оркуулатын дир-эктэринэн, УНО сэбиздис-сэийинэн үлэлээбит, улууска кизиник биллэр В. Н. Коркин пенсияга тахсан баран кэтэх хаһаайыстыбатыгар салгы иһтэр. Кини оркуула-интэ-ринээттен чутас Үөннээх уонна Кытаанах Төһүргэ-тээҕэр холбоон 10-ча гектар ходуһа сирдээх. Ону 2012 кураан дьыл күһүнүгэр, мин таратыы туһунан ыстатый-абын ааҕан баран, 5 эргэ ба-раһаны (тарааһы) булбут. Олор төһөтэри "болгарка" чочуһан салгы тына уһук-таабыт. Олору Кытай кыра тыраахтарыгар сөһтөрөн хо-дуһатын тараттыт. Аһыһа сыммыптааһыта буолуо диір сирдэригэр букатын хараары-ар диэри онорбут. Онтукта-та быһырыһын, дьыла даҕаны тосхойон, ходуһалара киһи сөөр тына, сиргэ суох үүммүттэр. Ол аһыһаны утары харааһыт сирдэрэ кытары-- Олус туһаһыр эбит, ордук олпун ханна даҕаны баттарбын билбө-түн, курулуур иһиһин",-- дээн Василий Николаевич аһыһанан кэпсээбитэ. Ону таһынан дьэтин аттыгар кыра сир онгон, илиитинэн эһиэс ыһыта сиргэ суох, сы-тыар диэри үүммүтүн эппи-та. Маныах таратыы сут-ку-раан, аһыһа ыһыт дьылла-рыгар эсө көдүүстээх буо-луон сөп. Онно фантазиялы-ым. Наһаа омоннуур, куолу-луур диэмэн.

Чэ, арай, уот кураан, сут дьыл буоллун. Аһыһа үөн өрө турдун. Холобур, 5 гек-тар ходуһалаах, күөлээх, кыра күрүөлээх алаастаах, 2 ыһахтаах кыраһыһын 4-5 сүөһүнү кыстатар ыалы ыһаахха. Улахан кураанга, аһыһа күүскэ турдаһына он-тон салаа оту ыһыһыан сөп. Очотугар 6-7 тонна оту аһыһаастаһына кырата 40 тыһ. солкуобайа барыаҕа. Арай, ону киһи. Биір күн кичэйэн тараттын. Ол кэннэ аһыһатын эһтээтин. Хо-ло-бур, ити иллэрээ салгы уот ку-раанга Чыапшара леснигэ

Гаврил Оконешников биір быһыһыла аһыһа эһинэн ходуһаларын РЛО-нан (ранцевый лесной опрыски-ватель) ыстаран 8 оту ылбы-тын курдук. Дьэ, ол кэһи-тэн носуоһунан үчүтэйдик ууну ыстардын. Чутас тыага дьүөдье баар буоллаҕына, туох даҕаны мотуора суох төһө баҕарар "босхо" ууну халыттын. Шланганан. Оч-чотугар, сакалааттаһыам даҕаны этэ, кырата 10 тонна чэһэй күөх алаас отун ыла-ра чакчы. Ону 5 күн оттоон бүтэриһэ. Сүөһүлэрин сыл таһаарбытын таһынан ор-дугун аһыһаан харчы кил-лэриниһэ. Аһыһааба-таһына даҕаны аа-дьуо сал тахсара чуолкай. Онно куру-ук суруйар, хайҕыһар киһим Чакыр бааһынайа Афана-сий Филиппов ходуһатыгар ууну ыстаран, төһөнөн кура-ан буолар даҕаны ылар ото элбээн иһэрэ, киһини баһыһан ыла Николай Ки-риллин 2011 сыл сайынгар курааннаан ходуһатыттан биір бырыһыан оту нэһилэ-ылбыта, эһилигэр эсөө ула-хан кураанга уу ыстаран 4 улахан оту кэбиспитэ хо-ло-бур буолаллар. Манны биіри эбилим. Билигин кыра кытай тыраахтарыгар олордулар уу помпалара аһыһаһа-лар. Онно уһун шлангалары буллаахха төһө баҕарар кизэн сипи сүүрдэ сыһыһан ыста-ран, өлгөм оту баһыһахха сөп бөҕө. Онно киһи итэҕэбэтэ туох даҕаны суох.

Дөгөттөөр! Бу ому-нааһың, сымыйанан куолу-лааһын буолбатах! Сир ба-рахсаны таптаан, бүөбөйдэ-эн, күрүөлээн, таратыт, ку-раанга утаһын ханнаһың! Оччокуна Ийэ сир барахсан көлөһүнүтүн уон оччоһон толүүө! Бааһыһа, ходуһа кизгэ быһаарбат. Кылаа-быһай--үүнүүтэ быһаарар. Онно саамай көдүүстээх, судургу ньыманан ходуһа ньуурун көбүтүү (таратыы) буоларын өйдөө, туһана са-таан!

Иван ПОНОМАРЕВ.

Бишгээхэ сүрцйаллар



"Кыра сырыгтахтыгына мин айбыт ырыбар ыланарын курдук аласа, ала-астартан тардыстан Улахан Күүл дизи санга бөһүөлэти тэнити, бары жолбоһон, хомунуус, партия сырдыгтэх олох сайдыы суолунан иинибит дизи күөтүн кун санаттан санга саахтар арыллан испиттэрэ", - дизи арам көпсөнөн садылыа.

Мин аям Федор Павлович Трофимов 1959 сыллаахха Чурапчы улуусун Сылан нэһилиэгэр Хотоллоох диэн кыстык алааска күн сирин көрбүтэ. Аата "Коммунизм кыһата" колхозка комсо-

Олохтут хардыгтын хоноонго хоһууан, ырыа гынан ыллыбыгт-
туойабыт. Ырыа – бу биниги ис айыгыбыгт туту этэрин таска таһааран
ийэрбигт- куюйарбыгт буолар. Саха киһитэ барахсан оҕуһун, атын
үрдүтэр олорто да, Аан Ийэ дойдутунуун сэлэргэхэр кэриэтэ тойук
туойуо, оччоҕо көөннүбүт көхсө кэтит, сашадырбыгт санаата сааһыла-
ста.

мольской ториттэ сэирэтээринэн ула-
лазбыт, булчут, сылпыт бэрдэ эбитэ
үһү. Эһэи тыйыс тымыһынын ха-
тыһан тымыһан ыалдан, баара-суога
35-гэр эрэ сымдан, 4 оруу туулайх ха-
алларан, күн сириттэн күрөммитэ Күн-
кубай илэтэ, бу орто туруу бараан дойдуга
төрөтөн, иһин хара өгөрөн, илгэн-
үөрэтэн, олох хээн аартыгар таһаарбыт.
Үөрөһөн, үлэһит дээн буолан дьылзэнэ-
уултанан, билиһин 16 сизинэнэн, 7 хос си-
энэнэн, хээн сиримэн тэнийи олоробут.
Эбэи ырыаһыт иккэн ымыһалаара,
куустак куоластара. Үөлэниэхтэрэ
хокуука дьылы истин - иһирэх тыһынан
ахталара, саныаллара.

"Ойор-тэбэр ор сааска балыспыт дээр тивэр колонон сыыртан түһэн иһэн бырахтаран, куорат балыһаһыгар иһээт сүл эмтэнэн тахсыбытым. 7-с-8-с кылааһы бүтэрбитим. Дьэ, ол онно сытан, дойдубун, джосмун ахтан, сыгыастын бүрүһү, дуоһуяа ылаан, туоххаһый-бут дууһам өртө уоскуйар, көксүм иһигэр, санаам уһуура. Ол курдук, би-ирдэ сыгыта суох сытан ырыаһыттары үтүктэн ылаан дорүгүтүм. Онуоха ну-учча сизетэрэлэрим талэбийһарэ Мус-лим Магомаев ылаан эрэр дэи ыксаан

адай калбиттэра", - дигэн кэсисюр. Оскуоланы бүтэрэн, үлөһит буоларыгар ийэтэ "Эпода" дигэн байаан ылан биэрибит. Оччолорго ырыада үөрөтөр киһи суох ээ. Байэте ылым-ырыгар сеп түбөһүөнүөрөн сеп соннууур буолбут.

1982-1983 онд Ойгомын кулгуура идэ-
гнэр үөрэнэ килрбэтэ Музыкa туһуна
улахан өйдөөл сурз. Манна Светлана,
Егор Неустровтар, Алексей Калинин-
ский үөрөхшлгтэр. Аны кулгуура үөрөх-
тэнэ, дэону бэйгэ ыллатар буюлбур.
Кулуулкa уопсайа 1984 сытан 15 сыл
ылэкхбэтэ.

Үзлэгийн бастаан 1984 с. Кытаанахтан садылаабыт. Комсомоллар "Оскуола - производство" -- үрдүк үөрэх" дээн ыгырыллыны таһааран, оскуоланы бүтүрбэт өрүлөр согууска 2 сыл тыхсан үзлэмиллэра. Үзлэи хамсатар күдүстэринэн ыгчат комсомольский аэноллара буолбуттара. Оюо, хотонтто ыгчат комсомольский коллективтара тариллэн бардаллара.

"Салот Победы" дээн нэвчилэктэрин-
нэн фестивалыга кыттыбыга. Оюно лау-
реат аатын ылбыга. Улуус иһинэн ыы-
тыллар фестивалларга элбөхтэ кыттан,
лауреат буолуталаабыта. Адам баритон

куоластаах буолан, үтүс ырыалара хомсомуол, партия уонна байыаннай ырыалар этилэр. Кален Чурапчы делегациятыгар киирэн, убулуйдаах ыһааха "Торня" стадионига саха театрын улахан артыыстарын Иван Степанованы кытта ыллан тусардаах.

Хайхасмыг сүүлэн байхыг хэлтснээр "Саасны кылынахтар" ырыа күрүрү кыттан, 1-кы степеннээк лауреат булбут. Кылыныг булбут күрүккэ Гран-при хайналына булбута. Маны таһынан арам салайан болэмнээбит Улахан Кууи "Добун" дьон уолаттар ансаамбыллара Гран-прины кылыттары.

Од эхнэрийн сэтгэлээр анхы республикатаары "С песней по жизни" күрээхдэ Тулагы-Кирилэмнэ баран, дипломант буслан үрэн -көтөн калбита 2010 с. Улуу Кыайыны 75 сыйлгар "Сверкай алмазом Победы" дээн илэн энгэр улдуустарын күрээр лауреат буолубитэ. 2012с. республикатаары "Санта суурэн" күөнсурууска дипломант аатын ылыгыта.

Көпчөсү сыялгага бойгозот айан ырыя суруйар. 2009 с 50 саагыгар "Ырыям алгыс буолуохтун" дээн бастакы диксэктин таһааран турар. Алар консэрвирогорбута. Быйыл 55-гэр ырыаларын комбакт -диксэктин таһаараары сылдыар. Онно 20-чэ ырыа ююриа.

Дон сүрүн үлэтин таһынан
сөбүтүүр дыарыктаах буолар. Ол тэнэ
мин арам олохун устата ырыата тэпнэ
сылдыһар. Биридэ бөрүллар олоххо
ырыа ыллаан, тойук туойан хаалыахха
дегизтээх үлэтин-хамсыы сылдьар.

Саша ТРОФИМОВА,
Улахан Күүл оскулатын 8-с
кылааһын үөрэнээчигэ.

Санаабын этэбин

Бүгүнтү күнтө санаабын сайа
этиэхпин, элнтинин кәпәтнәх-
тнн баҗарабын. Оҗуоланы бүтә-
рәр днҗетн саастаах әдәр днн ба-
аргыт дуо? Днҗетн саас... Кәрә да
кәҗә!

Бары да сотору өр саас көмүс нээкэтин, орто оскуоланы бүтүрөн, олох жашыг дуолугар үктөүгөр күүмүг түйгөн кэлсе турдаа. Күн сарсын даяхха дуу, төрөөбүт-үөсүзбүт талганабылгыттан көччөх буулан көтөр кэмийт үүзүрө калтэ. Бары үөрөх туттарса, дьол тардына барыахпыт. Сөбүлүүр үөрэхпитигэр киирэн, идэ ылан күүн-хара буулуоххут. Ким эрэ дьоллоох Дьоккуускай куоракка, ким эрэ бугаитын сөбүлүү ыраах

ыстыгтайн хүүсэ сайханарбыт-
тар збиг. Онуоха оосуоланы санг
бүтэрэр дыкты саастаах оролору
кылааһынан тутуһуннарбытынан
фермаларга үдүлүк таһаараллар.
Бэрт арыах ахсааннаах ороо мөк-
тө сурук бизэрон, үрдүк үөрөхкө
ытталлара. Уоннаардылар бары
сүөһү көрө, бурдук үүнүэрэ,
ооруот ыһа, уйгуну-быгыны тэ-
нэстэ тыа сирэйгэ тахсаллара.

Сүүрэн гөрой Кеша төгөд да ий-этэ утарбытын ийэн оюлору ба-
тылан, эмгэ төрөөбүт килхуусугар
үлэмнн хаалар. Мин санаабар, ки-
нн үлэлэлл баран, иккн сыйлнн
тын хаһайлыстыбатын үөрөбүр-
ирик, төрөөбүт сиритэр тоһонн к-
лэн, хотуулаахтык үлэлэлэллэ бу-

сүөһүнү-аны илти көрүүй-истий?
"Дыкты саас" сэлээнэ кэпсэнэ
политиканы ыктаахтыгына хай-
даар? Тая сиргэр сыйыаннаах
идни талар сүлгөрү быһалыы ол
комплексна үлүстэ түөн баран,
Тыа хаһаайыстыбатын академия-
тыгар үөрэттэрэбит. Киһибит
үрдүк үөрөмү бүтэрэн, дыһалзах-
уоттаах сиргэр Мындаарайыты-
гар салгыны үлүһүн кэлэр.

Мин санаабаар, Далан "Дьикти саас" сэтгэж билингви үгчтэй тус сиргээр таласгай буулбут уугутху кэмтээр субо тоно эбит. Хас биердхи кинизхэ төрөөбүт дойдута тухтан да күндү буулдара. Дойдубүтүт санаатахпытлана буца бээр да оир саас насныт кэмүс нызкэ үйлэ-

"Дьикти саас" сэлэнгэ тыа сирийн көтөбүү

сирдэринэн тэлэһиэ дайыа. Олох сайдыытын амсайахпыт, тигинэс куораттарга күүлэйдэхпит, олох үтүгүн көрүөхпүт. Биир эрэ дыунун харчытынан, ким эрэ судаарыстыба суотугар үөрөнөн исписалыс буолуохпүт. Дьэ, уонна талан ыбыт идэбиттэнэн үлэстэн, ороскуоттаабыт үшүгүн талуох тустаахпыт. Болнуруос күүдүйбэн тахсап - ханна?

[illegible]

Ол эрэри, ол эрэри... Төрү сүрөөм куоһарый, төрү санаам куруук төрөөбүт сирбэр тийэһэ тура-рый? Тэя сирэ бараксан сайдыа дуу, нам содулутар охустаран сэмэлийэ сүгүө дуу?

Василий Семенович Яковлев-Далан "Дьыаһи саас" сэлэнитэр 70-нэ-80-нэ сылларга тэя хаһай-

олу. Председатель итинэн дьонун-сэргэтин итэҕэтин толорбута буолуу. Итин уола үөрэхтэрин кэлэ, сатабылдах салайааччы буолан, колхуохун эрэ таппытыгар төһө эрэ үөрдэ! Кеша олутун суолун таба талламыт. Онуоха өр дьонунун эдэһэнкэ билэр председателин оруола улахан. Билэтинин илэр туһаайар үлэ сөхкө барар абит.

Отгон билигн хайдаггүй? Тэр сирин хайдаг ерө нөгөөдүү? Билигн ас-уул хаачсыгбалын тулсарар сналтал бэйлбигт онгорон таазаар бородуусуабыт амылалт хэжигн наада. Ол туугтар тэр хахаагныгбалын эйлэгтэр үтүс көмө онгогуллара буушиар, донс-сэргэ дэригбилэгтэрэ тогсорууно эгэ.

[illegible]

тын, сүүрбүт-көштүт алааһын, хас биригдин дьыэтин-уотун, чутас дьонун-сэргэтин, дуоһуйа умсаахтаабыт өрүһүн-күөлүн, ыраас чэбдик салгынын, бэл ураты халлаанын сайаан-ахтан кэлээхпит турда.

Манна арабыт, мизбит төрөөн-
үөсөзүн, ыал буолан олорубуттара
ээ дээн саннаан кэлмэххит. Оттон
мин... Тэлэгэһэм өтөхсүйбүт, эр-
бөлһүн саба үүмүгүт... диирбит ыа-
рахана бүт буолунайар? Аны биэр
сүрбүчүз сыһынан ?!

Көпчүсү сааһырдарына төрөөбүт дойдутугар талаһар дияһылар дэи. Оччолорго хайа-туох дойдута төнөн элиэхпитпий? Россия хотун былаһын тухары быраһылыгыт дэриэбинэлэрин эрэ курдук буюлбатын мэл дойдутум.

Одо-аймаг жүздүртүм,
Ылбарай ычмат ырыатым
Истиахтитим,
бадарыахтитим,
Олеус ахтан сакыахтитим.

Дыэ, ол инниттэн идэ ылан,
багар, тэлэһидэ да түһэн баран
төһүгүбүт Ийэ сирбэтингэр,
терөөбүт дойдубутугар Үлэлир-
хамсыы, айа-туга, сайда, сальон-
нага!

Исак САВВИН,
Р.И. Константинов аатынан
Амьда орто оскулатын 11-с
кытаабын үөрөнөтчүтэ.

Прокуратура и нутиннэрэр

**«ТЫЛ ТУҢУНАН»
СОКУОН
ИРДЭБИЛИН
ТОЛООРОГО**

1992 сыллаахха "Тыл туһунан" сокуон тахсан, саха уонна нуучча тыла тэн бырыттаах государственнай тылларын билгэлииллэртэ. Бу сокуон ыйарынан, туох баар биллэриг, арбаан, ыйыһыыты, ытыска, мөмө, преискуронт, ода, икки тыллынан саккалыы уонна нууччалыы сурулдуохтаах.

Хас бийрдий сурутуулан көрдөрүлдүк ийитилгилэри бастан саха тылынан ыбылдьыт, ол экөөнүтүн уна өттүгэр алларанан нууччалык тылбаастаах буолуохтаах. Холбоур, иэс бэриэс суһал өнгөтө—быстрые займы, үлэлиир кэмэ—режим работы, төрүт культуура кабинетэ-кабинет национальной культуры. Өскөтүн тэрилтэ ити ирдэбилит тутуспат буоллар, кини СР административнай кодексатын 1314-ыстатыбатынан көмүлүүбү эпитетинэһэс тэрийдэлиин ол.

2002 жыл сәтін 19 күнүндөй СП Президентин айаарынан Тыл политикаын Сөзгө тартишбиз. Бу Сөзгө 11 сыллааы улазын түмүтүзүн үрдүк ситишпиз. Ол курдук республикага госуарственнай уонна официалнай тышлары сайыннарар уонна чигибэр анал программалар нөүө сах тыла госуарственнай тыл быһытынан дыала, наука, бөтөт, араалдыа, телевидение эбэттэр даһа юоруа.

Күнээгэи олохохо икки тыл тэглээн туттуудларылар таһаарылаах үлэ бүтүн республика үрдүнэн бара турар. Хайыат сурунаал сахалыы уонна нууччалыы тахсар. "Оро төрөөтүгүн" государственной регистрациятааһынтан сахалыы үтэсэ сит түбэһиинэрэр оҕо араспааныны уонна аа аатын илэри туһунан" сокуона ыһыллыбыта. Бу сокуон дьэнтэ оро регистрацията хайдах барарын талар быраабы бизэрэр, оро толору аага сахалыы тэгэ нууччалыы сурултуон сөп. Бүтүһүк кэмгэ Дьоксуускайга олутубас тухтубуллара иэти тыһыан биллэр-билээ бэсбүттүрү ама кэрэхсэбиллээх.

Хомойсугуш иһин, айдын көрдөсү, республикабыт куораттарын, дэриэбинэлэрин, уулуссаларын, тэрилтэлэрин ааттара, билириилэр, ыйыһыһытар нууччалыы эрэ суруллан тураллар. Бу түбүттэ төрөөбүт тылы бөрүлөр, бөрүлөргөр, сайыннарар үлэ сэгэтэ суолун көрдүрөр. Өсүтүү улаатан иһэр көлүмнэ күн ахсын илэ харазынан, билиги республикабыт чаччы тэн бырааптаах икки тыллаагын көрөн туран, ата-ар турул түгүнигэр саха уорустун культууратын кэскилэ чочтуу түгүсү саха төрөөбүт тылын алгырттыта бөрүгүрү этэ. Холбоһор, Тарстан уонна Башкортостан республикалара хас биирдэ нууччалыы сурук бабаларын төрүт тылларыгар тыһааһына доһуһуолларар: уйган чыгу-ыкход напрова, ашхана-стожавай, хезметто наклау кабинеты-кабинет охраны труда.

Чурагны удууһун прокуратурата "Тыг туһунан" сокум ирдэбилн туһулугутар 2014 сыл иккис агартыр бэрэбиэрийы бастары былааннаыр. Ол чэрчитинэн, тэртитэ салайааччылары, атын-эртээн килэһэрин бас билээччилэрин, МҮ баһылыастарын суртуунан көрдөрүүтээх иһилингэниэстэрэ чөлүтөр түһэрэргэ ыгынар.

И.В. ЯДРЕЕВ

Чурагчы улсууһун прокурора, юстиция аһыи субоһунго

Хаймат бичээхэ бэрлэлэр графика: 16 х 00 см. Бичээхэ бэрлииннэ: 16 х 00 см. "Сана олох" редакционной-издательской холбоһука 21.05.2014 с. офсетко бичээттинэ. Аадириһа: 678670, Чураччи сал., Карл Маркс уул., 26 "б". Индекс: 54907. Хаймат иднэлэрэ үстэ: олутуруннука, чаппаһа уонна субуотата тахсар.